

„Az írott szöveg szerepe, játszótere alaposan megváltozott”

Beszélgetés Marosi Gyulával

Marosi Gyula irodalomtörténeti, sőt kultúrhistoriái szempontból is jelentős életművet létrehozó József Attila- és Balázs Béla-díjas alkotó. Az író-dramaturggal legújabb, a *Generalisszimusz az Akácfa utcában* című könyve kapcsán beszélgettünk a „beégett képek-ről”, 1956 forradalmáról, valamint az írás szerepéről és módjáról.

– *A XX. század magyar irodalmának van egy markáns vonulata (Tamási Áron, Krúdy Gyula, Gelléri Andor Endre, Szilágyi István, Bálint Tibor, Gion Nándor), melyet – jobb kifejezés híján – átolmáló realistának vagy realista átolmlátónak szokás nevezni. Jól látom-e, hogy ez az ábrázolásmód Hozzád is közel áll?*

– Hogy közéjük sorolhatónak vélsz, megtiszteltetés. Bár meglehet, hogy irodalomtörténetileg nem tartozik ide, de szívbeli érzelmeim miatt Tersánszky is közéjük sorolandó: a Mihályfy Sándor által rendezett *Margarétás dalnak* én írtam a forgatókönyvét. megszerettem: elragadóan tojik az irodalmiasság manírjaira.

Hogy realista vagyok: persze. Nem meséket, a tudomány farvizsein sodródó fantáziatörténeteket, kigógyizott detektívregényeket írok, nem agyrémeimet összeítő álfilozófiát – nekem elegendő az elmúlt, lassan hetvenhét évem alatt megérett történetek elmondása. A második világháború idegrendszerembe ivódott bombatámadásaitól napjainkig annyi minden történt velem, körülöttem, ezzel az országgal, a nagyvilággal, hogy még az egyéni sorsokra vetítve se járhatok a végére. Ráadásul, bizonyos mértékig kötelességemnek is érzem, hogy ebben az egyre gyorsuló,

a napi politika múló hisztériáival is felgyorsított időben lenyomatokat készítsék múltbeli eseményekről. Bizonyára akadnak majd e tárgyban kutatók, mert egy kultúrájára sokat adó nemzet esetében szükséges, hogy találjanak lenyomatokat.

Különb: mindenki realista, aki képes az adott valóságot helyesen értelmezni, és abból helyes következtetéseket levonni. A nem-realisták az „izmusok” kiagyaloí, az emberi lélettől idegen elképzelések erőszakos végrehajtói, lásd: fasizmus, kommunizmus, korunkban a jobb híján liberalizmusnak nevezett eszmerendszer – és mindegyikük után jöhet az özönvíz.

Hogy álmodozó realista lennék-e? A napi élethez szükséges teendőimet igyekszem megtervezve, gyorsan, célszerűen elvégezni, bűnnek tartom a gatyázást, ingerültté tesz, ha mások gatyáznak velem – ezt a lelkiületet talán iparos őseimtől örököltem, az ő létformájukba nem sok álmodozás férhetett. Ugyanakkor valóban gyakran álmodom: töredékes, olykor kissé zavaros történeteket, az éber életből ismerős, de többnyire afféle vendégművész szereplőkkel. Álmaimmal jól megvagyok, énem részének tekintem őket, talán alakítanak is. Ezekben is realista vagyok – ami néha bosszant: leg-

alább álmaimban miért nem vagyok valamiféle hős, kalandor, vérnősző barom, népvész, hajléktalan vagy világhírű író? De a valóság és az álmovilág elkülönül egymástól, csak a természet adta képek esetében mosódik össze: nem vagyok benne biztos, hogy egy emlékeimben élő tengerparti napfelkeltét testi valómban láttam-e, vagy csak álmaimban.

– *A Generalisszimuszban írsz is egy vissza-visszatérő álomsorozat-ról. Ebben az álomélekedben gyakran olvasol vastag könyveket, de megébredve nem emlékszel rá, hogy mit. „Pedig rendkívül mulatságos lenne, ha az derülne ki – van rá esély, mert legtöbbször, ha elfog az írhatnék, olyan, mintha valaki diktálná –, hogy éberem töltött életem történetei vannak bennük megírva.” Hogy van ez?*

– Van ebben valami játék, de... Kérdéssel a szakma vizeire evezünk. Meg lehet tanulni nyomdafestéket elviselő szinten írni, ahogy bármi mást. Tulajdonképpen egyetlen alapfeltétel van, amit nem lehet se tanulni, se tanítani: valamilyen ősi, felbugyogó mesélési kedv és képesség – ez Isten ajándéka. Olyasformán szükséges, mint valamilyen keményebb sportág üzéséhez a megfelelő fizikai adottság. De nem is olyan ritka ez: lazább társaságokban, vagy tábor-

tüzek mellett gyakran felbukkan egy-egy jó dumájú fickó. De sok mindent meg lehet tanulni, és sok mindenre rávezet a gyakorlat. Tévedés ne essék: a szakmai tudásért is meg kell dolgozni. A mesélési kedvhez hasonló fontosságú a ritmusérzék, bár ennek hiányát folyamatos bőbeszédűséggel el lehet kenni – ha el lehet.

Én is mindig elképedtem, amikor azt hallottam, hogy vannak írókollégák, akik minden áldott nap megírják a napi penzumukat. Mert vannak semmirekellő, olykor kertészkedésre vagy szerelemre termő, kétségbeesésre vagy éppen írásra való napok, hetek, hónapok. A hulladék időket nem kell sajnálni – legbelül olyankor is dolgozik valami –, leghelyesebb a hozadékuk diktálta cselekedeteket végrehajtani – ha lehet, szenvedéllyel. Aztán az írni kívánó napok felbukkanásával elő kell venni az ostort. Egyrészt született lustaságunk önkorbácsolással való elűzésére, de nagyrészt a külvilág ínycsiklandozó eseményeinek távol tartására. Nem lehet ellinkelni a dolgot, mert a kibugyogni vágyó valami úgysem hagy nyugton: állandó motoszkálásával kiöl maga mellől minden más gondolatot, lelkiismeret-furdalásokat gerjeszt, még az étel ízét is elrontja. Valaki átveszi az ember felett az uralmat: diktál neki, kiköveteli a szorgos jegyzői munkát, füttyül rá, hogy mit gondolok én a szövegéről – előfordul, hogy nem értek vele egyet, vagy rajtakapom, hogy ebben-abban lóditott a pimasz. Különben: akinek minden nap író-nap, az miről ír? Arról, hogy ír?

– *Jókai, Mikszáth, Krúdy, Móricz hatalmas életműveket hagytak hátra. Ők bizony csaknem minden nap szorgalmasan dolgoztak...*

– Igen, de munkáik jelentősége nem a mennyiségben van. A történeteket elmesélők vonzó személyiségeiben van maradandóságuk titka. Léteznek csak egynehány könyvet alkotó írók, akik a Parnasszus hasonlóan magas csúcsein trónolnak. Az ő és a mi korunk között viszont hatalmas a különbség: ők még bármiről írhattak, és számíthattak olvasóik figyelmére. A mozgókép elterjedése, a televízió szinte egyeduralgódóvá válásával az írott szöveg szerepe, lehetőségei, játszótere alaposan megváltozott. Anno, mondjuk egy orosházi úriasszony izgalommal olvasta a téli Balaton, a rianás jelenségének leírását, mert élőben sose látta, manapság a híradók télen szinte minden nap mutatják. A mozgókép rengeteg lehetőséget kiénekel a prózát írók szájából. A mai kor prózaírója vagy megpróbál a mozgókép uralta – egyre primitívebb – helyzet fölémelkedni, a leírt szövegek értelmezhetőségén túli üzenetet közvetíteni, vagy megteheti, hogy minderről nem vesz tudomást, s a klasszikus módszer szerint rója egymás alá a sorokat. Születnek tehát ma is szép, vastag, agyonírt könyvek, melyeknek aztán jelentéktelen nagyságrendű olvasótáboruk lesz.

– *Mik azok a „beégett képek”, amelyeket az Urbán Péter által jegyzett beszélgetésben (Magyar Napló, 2012. január) említettél?*

– Jó a képmemóriám, ha éppen egy film megy a tévében, néhány képkocka után ráismerek, beugrik, hogy ezt már láttam valamikor. Ez nem érdem, adottság, amiért a szinte nevetségesen rossz számememóriámmal fizetek: alig néhány telefonszámot tudok megjegyezni. Valószínűleg ezzel az adottságommal vannak kapcsolatban a be-

égett képek... Amelyek közül talán ez az első: Anyámmal kézen fogva futok az utcán. Nem sokat, talán csak az utca túloldalára. Csend van, afféle baljóslatú csend, hideg, a vastag hófelhők alatt csak derengő világosság. A kockaköveken négy-öt halott katona. Aki mellett elfutunk, hanyatt fekszik, karja széttárva, mintha csak napozna. Valaki lehúzta lábáról a csizmát, az egyikkel a kapca is ment, csupasz lába szinte kék. Arca nyugodt, szeme nyitva, hajadonfőtt van, az egész testet befedi valami vékonyka porhó. Szemgolyója ettől különös: mintha üvegből lenne. Ennek a katonának az arcképe egy „beégett kép”, ami hetven év elteltével is olyan, mintha csak most néznék rá. Gondolhatnánk, azért „égett be”, mert kétségtelen különössége mellett tragikumot is hordoz. Mondok még egyet, ami ötven évvel későbbi, amelyet az életben csak egyszer lát az ember: egy más dimenziójú világ történéseibe beavató. Levágtam a fűvet a kertben, elfáradtam, meleg is volt, leheveredtem az almafa árnyékába. Megjelent körülöttem egy lódarázs, nem támadott, csak körbeszaglászott, mindenesetre hasra fordultam, kezemmel a tarkómat védtem, és mozdulatlan maradtam. Megnyugodva a darázs leszállt az arcom előtt egy arasznyi távolságban lévő lyuk bejáratához. Bement, majd kiszártatva kifarolt, rágójában egy pókkal. Nem láthatam a pók címerét, mert már össze volt huttyanva szegény, mint a mosogatórongy, de cselőpók lehetett: ő lakik lyukakban, és elég nagy. A darázs erős berregéssel a hátsó lábaira állt, és felmutatta nekem a zsákmányát – tudatalattim ebben a pillanatba exponált, és a képet behelyezte az albumomba.

De a legtöbb beégett kép se nem különös, sem érzélem nem tapad hozzájuk: csak képek. Keletkezésük logikájára nincs magyarázat. Életem egyes szakaszaiból gyakoriak, más időszakok üresen maradnak. Ezek a képek nem változnak, nem fejlődnek, nem is mosódnak el, időnként – igaz: afféle bambulós állapotomban – megjelennek előttem. De elő is tudom hívni őket, mintha csak egy fényképalbumot lapozgatnék fel. Egyesek pillanatképek, mások milliószer látott, eredetiben bármikor újra megtekinthetők. Mint például, ami a nagymarosi hegy derekáról látható: alatt a Duna csillogó szalagja, fölé magasodva a Pilis két testvércsúcsa, a Nagy-villám, tetején kilátó süvegecskéje, a visegrádi, királyi várral megkoronázva. Azt hiszem, ha a helyzet enged, és módom lesz rá, ezt a képet fogom felidézni, mint életem summáját, halálom órájában.

– „*A kis kölyök, ki voltam, ma is él s a felnőttet a bánat fojtogatja*” – írja József Attila Kirakják a fát című versében. Legújabb elbeszélésköteted arról győzheti meg az olvasót, hogy a felnőttben továbbélő gyermek fölöttébb fogékony, komplex élmény- és érzékenységformákat vegyítő nézőpontja az írói optika, illetve a művészi és emberi értékvilág tekintetében óriási kincsesbánya.

– A gyermeki élet, ha talán nem is mindent, de alapvető jellembeli meghatározásokat kialakít, s mindez viharsebesen, tudatosan alig alakítható módon következik be. Vannak emlékeim a háború éveiből is, folyamatba nem ágyazhatók, töredékesek, de ezekhez – tán fura módon – nem fűződik rettenet, esetleg még nem alakult ki bennem a halálfélelem, vagy még

erősen kötődtem ahhoz a világhoz, ahonnan érkeztem.

Összefüggő, folyamatos emlékeim kisiskolás koromtól kezdve vannak, a sztálini korszakból. A mai fiatalok számára megdöbbenők lehetnek akkori életkörülményeink: legfőbb táplálékunk a tömbökbe préselt disznósírral megkent barna kenyér, vöröshagyma-karikákkal, főtt krumpli, tojást sose látott, csirizes tézstafélék, szárazbab, jobb napokon rágós füstölt szalonna-darabkákkal. Tejet a hajnaltól kezdődő hosszú sorban állás után lehetett kapni. Telente nagykabátban ültünk a padokban, állandóan lógott a taknyunk, és otthon is takarékoskodni kellett a kiutalt tüzelővel. Az utcákban lebombázott, rommá lőtt házak – deszkapalánkjuk előtt elhaladva, förtelmes bűz: a romok alatt rekedt lakóik hullaszaga. És a Dunába robbantott, gyönyörű Lánchíd!

Életvitelünk, ha szegényes – nyomorúságos – is volt, jövőnk annál ragyogóbb. Nagy vezéreink és tanítómestereink lendületes karral előre mutattak, ahol várt ránk minden világok legjobbika: a kommunizmus. Ahol megszűnik az ember ember általi kizsákmányolása, megszűnik a pénz: mindenki tehetsége szerint dolgozik, és igényei szerint fogyaszt, ahol „minden ember érzi, hogy szabad”, ahol természetes lesz a jólét és a kicsattanó egészség. Nekünk csak az a dolgunk, hogy tétovázás nélkül, töretlen hittel meneteljünk az általuk kijelölt úton. Teremtettek lehetőségeket hűségünk és imádatunk bemutatására: megünnepeltük április 4-ét, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulóját, május elsején Május Elsejét, a szovjet és a magyar Pártkong-

resszusokat, megemlékeztünk születésnapjaikról – gyerekként is, aki nem ismert mást, furcsa, idegen, szorongást keltő világ volt ez.

Amilyen magasra csaptak a kötelező imádat hullámai, olyan mélyre zuhantak a kötelező gyűlölet völgyei. A legfőbb ellenségnek a nemzetközi imperializmus jelöltette meg, akit a plakátokon egy gonosz tekintetű, amerikai zászlóval díszített cylinderben feszítő, kecskeszakállas férfi fej jelenített meg, kinek karmokba szorított ujjairól csöpög a vér: ő volt az imperialista fenevad, és a karmairól csöpögő vér a mi vérünk. Gyűlöltük a fasisztákat is, a hitlerágra vonatkozóan érthetően, de hogy aznap éppen ki volt és miért a fasiszta, nemigen tudtuk. De gyűlöltük a belső ellenséget is: az osztályarúlókat, az imperialisták ügynökeit, a klerikális reakciót, a feudális csökevényeket, a volt horthysta katonatisztek, a kulákokat, dezertőröket, diverzánsokat, szabotőröket, feketézőket, rémhírtérjesztőket...

És tulajdonképpen gyűlölnünk kellett magunkat is. Mert egy fasiszta nép fiai vagyunk. Akik megtámadtuk a szocialista Szovjetunió dolgozó népének békés házát. Mert mi voltunk Hitler utolsó csatlósa. Sőt, már honfoglaló eleink is imperialista tettet hajtottak végre: elfoglalva a Kárpát-medencét, leigázták, és ezer éven át szolgáskorba döntve kizsákmányolták az itt élő, őshonos szláv népeket. Ezeket mantraszerűen ismételve, nemcsak pártrendezvényeken, de a tananyag részeként az iskolában is elmondták.

Nem mondom azt, hogy szégyelltem volna magam magyarságom miatt, de nem bántam volna, ha másnak születek. Mondjuk csehszlováknak – fogalmam sincs

már róla, akkoriban miért tűnt vonzónak csehszlováknak lenni.

Abban az időben rám tört mániám elolvasatott velem minden betűt, ami csak a kezembe került. Az otthoni könyvek után házbéli néniktől kértem kölcsön – jártaságra tettem szert a két háború közötti bestseller-irodalom terén –, felfaltam a könyvtárból kölcsönzött, lelkesítő szovjet ifjúsági irodalom jeleseit... Verne Gyulát és May Károlyt... Azt hiszem, olvasási mániám menekülés is volt más világokba, más emberek közé. És akkor egyszer – nem iskolai ösztönzésre –, kezembe akadt az *Egri csillagok*. Amikor elolvastam, kezdtem előlről. Megtaláltam azt a világot, ami az enyém. Fehér és tarkabab katonákkal többször le is játszottam az ostromot, majd támadásba lendültem: a lángeszű sztálini hadvezérséget is lepipálva, bevonultam Konstantinápolyba. Porrá vertem Nagy Szulejmánt és egész birodalmát. Azt a Nagy Szulejmánt, aki nagyon is hajazott a Nagy Sztálinra. Szabad emberré játszottam magam. És öntudatos magyarrá.

– *Így ért 1956 forradalma?*

– A forradalom kitörése idején tizenhatodik évemet töltő, érdeklődő és olvasott fiatalember voltam, gimnazista – nem igényeltem magyarázatot az okokkal kapcsolatban. Láttam a legfontosabb helyszíneket – a *Generalissimus*ban ezeket írtam meg, olvashatók. Amit még hozzátennék: láttam egy kutyahúgyos lámpaoszlop tövében, alvadt vértócsában fekvő háziaszszonyt, bevásárlószatyor a kezében, egy kiégett páncélos mellett gyereknagyságú, szénné égett – alighanem – katona holttestét. Láttam

a Köztársaság téri Pártház fala mentén fekvő, agyonlőtt államvédelmisek tetemeit, – talán a Nádor utcában – egy fára felakasztott, a tömeg által felismert, állítólag kegyetlenkedéseiről hírhedt ÁVH-s tiszt elkékült fejét, és temettünk a Klauzál téren ismeretlen elesetteket, golyószóróval cafatokra lőtt testeket, amiket csak az alvadt vér és a ruhafoszványok tartottak össze... Mindez borzalmas látvány volt, de! „A” forradalom pátoszát nem rombolta le, amit pedig a korai kádárista propaganda a legvaskosabb sztálini módszerekkel igyekezett bemocskolni. Ezek a rettenetes történetek nem a forradalomhoz tapadtak, hanem éppen annak a rettenetes kornak voltak a következményei, utójátékai, amelyet a magyar forradalom örökre el akart törölni. A fegyveres harcok leverése után, január elején kezdődött el újra a tanítás. Összetörtük a minden tanterem falán díszelgő förtelmes és ostoba rákosista gipsz címereket, nagy vezéreink és tanítóink megmaradt arcképeit. Aztán 1957. február 4-én – a dátumra Medveczky Ádám barátom emlékeztetett –, a szovjet invázió harmadik havi fordulóján gyászszalagot tűztünk a ruhánkra. Amúgy békésen üldögeztünk a padokban, tanáraink úgy tettek, mintha észre se vették volna. Aztán tíz óra táján megjelent négyöt, szedett-vedett egyenruhákba öltözött, csak oldalfegyverrel felszerelt markos férfiember, kihajtották az osztályt a folyosóra, üvöltve felszólítottak minket, hogy azonnal vegyük le a szalagot – aki vonakodott, vagy túl pimasznak tartották a képét, azt felpofozták: a fél osztályt. Számunkra ezzel

kezdődött a kádári konszolidáció. A diktatúra ilyen. A mai helyzetben diktatúráról beszélni... Én halálra szégyellném magam, ha nem tudnám, mit jelentenek azok a szavak, amelyeket kiejtek a számon. Az elvtársak húsz perc múlva távoztak: ennyi idejük volt szaros gimnazisták megregulázására. Mert volt dolguk elég: még sokakat kellett felpofozniuk, nyomorékká verni, börtöncellákba tuszkolni, felakasztani.

– *A címadó elbeszélés befejezésének tehetetlen kétségbeesése és megindító fájdalma az eltelt évtizedek során miféle változáson ment keresztül: mozgósított-e benned felhajtóerőként működő pozitív energiákat?*

– Szerencsére a hatvanas évek már nem olyanok voltak, mint az ötvenesek, a hetvenesek se, mint a hatvanasok, a nyolcvanasok se, mint a hetvenesek. Úgy látszott, ha csüggesztő lassúsággal is, évtizedeken át araszolgatva – néha némiképp visszarendeződve –, de azért fejlődgetünk (tán a vén bolsik, „akik még látták Lenint” lassú kihálásának ütemében), közelítünk egy normálisnak mondható társadalmi berendezkedés felé. Szívós hittel és – menet közben a sok megroppant, elvesztett társra fájdalmasan gondolva – talán valami genetikai eredetű életerővel túl lehetett lépni a kétségbeesésen. 1970-ben, amikor első könyvem megjelent, egy idősebb, bölcs barátom, kezébe véve így morfondírozott: „Helyes, helyes... Ebben az országban politikát nem lehet csinálni... gazdaságot se nagyon... de kultúrát igen. Csináljunk tehát kultúrát!” Vehettem akár életprogramnak is. **Ködöböcz Gábor**